

Călătorului îi stă bine cu drumul. Traversarea cortinei de fier de la aventură la știință

Mihai Dinu GHEORGHIU¹

Pe Rose-Marie Lagrave am cunoscut-o în decembrie 1986, când, după o calatorie cu peripeții, am ajuns pentru câteva săptămâni la Paris, cu o bursă la Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales. Raspundea pe atunci deja de serviciul de relatii internaționale al Școlii, și dovedea o energie și o disponibilitate impresionante. În biroul ei de pe Boulevard Raspail, privirea țiera atrasă de acoperișurile Parisului, încât te simțeai de doua ori la înălțime. După 1989, o dată cu intensificarea schimburilor științifice de o parte și de alta a fostei cortine de fier, pe aici s-au perindat mulți cercetători și profesori veniți pentru o perioadă mai îndelungată sau mai scurtă în capitala Franței. Personalități ale vieții științifice din țările lor ori tineri la început de carieră, reprezentând discipline diferite din stiintele socio-umane, reuseau sa întâlnească colegi francezi cărora le cunoșteau numele, fără a le fi putut citi întotdeauna cărțile, sau compatrioți, rămași în exil pe malurile Senei. În decembrie 1986 – ianuarie 1987, și mai apoi, după 1989, aveam sa-i cunosc, pe lângă cercetătorii Centrului de Sociologie a Educației și Culturii, condus de Jean-Claude Combessie și de Monique de Saint Martin, pe președintele Școlii, Marc Augé, dar și pe romancierul Milan Kundera, profesor și el în cadrul Școlii. Cu acesta din urmă, interesat de situația României de atunci, am purtat o lungă discuție plimbându-ne într-o seară pe străzile din jurul Montparnasse-ului. Datorită lui Rose-Marie aveam să-i cunosc însă și pe Nicolae Tertulian și pe Georgeta Horodincă, pe Radu Florian și pe Ileana Ioanid, pe Pavel Câmpeanu și pe Ștefana Steriade. Între zidurile Școlii, fortareață cosmopolită din inima celui de-al șaselea arondisment parizian, ridicată pe locurile închisorii militare unde fusese întemnițat cândva capitanul Dreyfuss, puteau fi zăriți și alți cercetători români ori „de origine română”. Matei Cazacu apare și azi de obicei însoțit de o suită de tineri istorici români, trecători sau statorniciți la Paris. Ieșeni, ca Alexandru Zub, Adrian Neculau, Luca Pițu, Sorin Antohi, Liviu Antonesei, D. N. Zaharia, Victor Durnea, dar și colegi de prin alte locuri, precum Smaranda Vultur, Paul Drogeanu, Alexandru Florian, Radu Ioanid, Vintilă Mihailescu,

---

¹ Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

Magda Cârneci, Vlad Alexandrescu, Dana Diminescu, au trecut prin acea agitație intensă care marca „redescoperirea Occidentului” de către intelectualii români. Lista este firește extrem de selectivă și ar putea include alte nume care au beneficiat de serviciile Școlii (EHESS), dar și de cele ale Maison des Sciences de l’Homme (MSH), ambele instituții având programe de sprijinire a mobilității intelectualilor est-europeni. Mă gândesc la bibliotecă, dar și la cantina sau la „cafeteria” care constituie locuri de întâlnire convivială ale cercetătorilor din diferite generații, obișnuiți ai locurilor sau doar în trecere. Pe holuri, în fumoar ori în mica grădină, mereu verde, din spatele celor două clădiri alăturate puteau și mai pot fi văzute grupuri compacte de românofoni, cei mai mulți bursieri care „socializau” împreună, schimbând impresii ori informații utile, dându-și ultimele vești din țară. Toți o cunosc pe Rose-Marie Lagrave, fără a avea probabil întotdeauna măsura eforturilor ei pentru a face aceste întâlniri posibile. Cartea de față va fi fost sau va fi pentru ei și, sper, pentru mulți alții, un prilej de a înțelege mai bine aceste eforturi, și merită în acest sens salutată inițiativa editurii *Institutul european* de a o publica în traducere românească¹.

Calatorie în țările unei utopii decazute, aparută la Presses Universitaires de France în 1998, cuprinde, într-o perspectivă deliberat „subiectivă”, o parte din istoria excepțională a reinventării relațiilor științifice dintre Franța (respectiv EHESS) și comunitățile științifice est-europene în primii ani de după prăbușirea regimurilor comuniste, fiind, în acest sens, o mărturie prețioasă asupra primilor ani ai „postcomunismului”. Subtitlul cărții, „Pledoarie pentru Europa Centrală”, anunță fără ambiguitate empatia autoarei pentru lumea central-europeană. Scriind ca pentru un jurnal de teren, între două avioane, trei ședințe, mai multe audiențe ori interviuri..., autoarea refuză însemnărilor ei statutul de lucrare științifică, dar observațiile sunt făcute cu ochiul sociologului și subsumează o luare de pozitie politică. Titlul cărții în traducere impune câteva observații. El face aluzie mai mult la discreditarea unei ideologii decât la natura regimurilor politice (de dictatură ori „totalitare”) care se legitimaseră printr-o asemenea ideologie. Rose-Marie Lagrave se situează pe poziția observatorului participant, nu pe aceea a judecatorului istoriei și al oamenilor. Miza politică reprezentată de democratizarea societăților est-europene conținea și o miză științifică. Cunoașterea acestor societăți eliberate de cenzura politică trebuia să permită și construirea progresivă a unei autocunoașteri. Favorizat de circulația

---

¹ Rose-Marie Lagrave, *Voyage au pays d’une utopie déchuë. Plaidoyer pour l’Europe Centrale*, PUF, 1998. Traducere în limba româna de Teodora Tudorache sub titlul *Prin țările unei utopii apuse. Pledoarie pentru Europa Centrală*, prefață de Al Zub, postfață de Mihai Dinu Gheorghiu, Iași, editura Institutul European, 2006. Aceste însemnari apar și ca postfață la traducere.

internațională, efectul eliberator al acestei autocunoașteri urma să se resimtă pe termen lung. Aceasta este „teza” cărții și obiectivul major al demersului științific și instituțional în care s-a angajat Rose-Marie Lagrave vreme de mai mulți ani, pentru care a plătit cu o parte din ea însăși, fără a fi avut întotdeauna recunoașterea meritată.

Lumea pe care o descoperea Rose-Marie Lagrave după 1990 de partea cealaltă a fostei cortine de fier îi provoca o atracție contrariată. Pentru cei care, asemenea mie, descopereau în acei ani culorile și parfumurile Parisului¹, va fi poate o surpriza să afle că Rose-Marie descoperea în același timp cu plăcere mirosul de huilă care plutea în țările estice, unde încă nu se prabușiseră monumentele industriei socialiste. Atrasă de mitul intelectual al Europei Centrale, dar și de frumusețea sinistrului și a catastrofei, drumurile ei către Est nu erau în primul rând un prilej de turism cultural. Dacă era impresionată de Praga și e încântată de Budapesta, știa să privească și Bucureștiul ori Sofia. Observa în primii ani umbrele înfocolite ale trecătorilor, obișnuiți cu violența negrului, într-o lume în care singura sursă de lumină care emoționa era cea a lumânărilor aprinse în memoria victimelor represiunii. Observa ironia istoriei în transformarea clădirilor reprezentative ale puterii comuniste, precum fostul sediu al CC polonez devenit mai întâi sediu de bancă, apoi de bursă. Observa trecerea de la starea de apoplexie socială din care oamenii se salvau doar prin ironie la destinderea treptată a vieții publice. Dar observa în același timp noile umilințe, precum cea a cozilor din fața ambasadelor pentru vize, ori semnele persistente ale mizeriei condiției intelectuale, ierarhiile strivitoare, rușinea de umilințele trecute și de concesiile făcute. Observa și compara pe birocrați, pe manageri și pe aristocrați, metamorfozele rapide ale unora și altora, instituțiile intelectuale, care totuși funcționau, în ciuda personalului lor pletoric. Observa ritualurile straniei de primire (sărutatul mâinii!), încerca să răspundă întrebărilor recurente și de multe ori naive despre lumea (nu doar științifică) “de dincolo”, din care venea.

Are la început, asemenea oricărui etnograf, dificultăți de orientare în teren, în reținerea numelor locurilor și oamenilor, în decriptarea discursurilor ale căror coduri nu-i erau cunoscute. Demersul ei se situează permanent pe două fronturi: pe de-o parte, înfruntarea obligațiilor administrative copleșitoare, inclusiv a regulilor protocolare, care-i sunt impuse de trecerea repetată a frontierelor dintre state și instituții, unde sunt de evitat gafele diplomatice – precum confuzia, greu de iertat de orgoliile naționale, totuși recurentă și aproape inevitabilă, în

---

¹ Nu voi uita niciodată cum, întors prima dată de la Paris, un prieten de-al meu mirosea obiectul pe care i-l adusesem în dar, atras de mirosul parca mai mult decât de lucrul în sine.

franceză, între *Budapest* și *Bucarest*. Navigând între lumea funcționarilor estici, mulți dintre ei aceiași de dinainte de 1989, păstrând aparența cenușie și limba de lemn a partidului unic, și cea a nu mai puțin redutabilei birocrății franceze, Rose-Marie Lagrave avea să construiască treptat un spațiu al contactelor posibile, neprotocolare și intelectual productive. Pe de altă parte, aura culturală a Europei Centrale era un indicator al potențialului intelectual ascuns aici ani îndelungați sub funinginea industriilor ideologice. Fără a fi o vânătoare de capete luminate, misiunea lui Rose-Marie Lagrave nu viza încurajarea procesului de „brain drain”, accelerat în acei ani de întredeschidere a frontierelor, ci stabilizarea unor comunități științifice naționale, intrate într-un proces de restructurare, expuse conflictelor politice și de generație, ca și penuriilor de tot felul. Întreprinderea ei n-ar fi reușit fără țeserea în timp a unor relații de încredere și de prietenie care mergeau dincolo de interesele profesionale și de curiozitatea culturală ce-o reprezentau contactele dintre oameni aparținând unor lumi cu istorii atât de diferite. Din acest punct de vedere, constituirea simultană a unui capital de cunoaștere și al unui social reprezenta o miză majoră, în care formația metodologică a sociologului putea înlesni orientarea pe teren și în același timp încuraja stabilirea unor reguli de comunicare comune. A trebuit de multe ori să adopte o poziție mediativă între personalități ale lumii universitare, culturale și politice locale, incompatibile sau în concurență pentru a dobândi recunoașterea, fie și efemeră, pe care o reprezenta o invitație internațională.

Pornind de la observarea precarității disciplinelor care fuseseră subordonate filosofiei marxiste, dar și a supraviețuirii unor tradiții care aparțineau patrimoniului european comun, Rose-Marie Lagrave a fost inițiatorea atelierelor de științe sociale, inspirate de experiențe precedente diverse (referințe în acest sens la Marc Bloch, dar și la Milan Kundera). A putut beneficia și de sprijinul vechii generații de cercetători din aceste țări¹, generoase și devotate promovării tinerei generații. Devenită coordonatoarea unei rețele complexe, Rose-Marie Lagrave a știut să evite capcanele culturalismului în confruntarea științei sociale din Est și din Vest, promovând deopotrivă interdisciplinaritatea și respectând autonomia disciplinelor, într-un context marcat de concurențe ideologice, accentuate mai ales în interiorul unor discipline precum sociologia, marcată de expansiunea liberală.

Atelierele au condus ulterior (1994) la întemeierea unei Școli doctorale de științe sociale la București, marele merit al lui Rose-Marie Lagrave fiind acela

---

¹ A se vedea în cazul românesc volumele publicate de Alexandru Duțu și Norbert Dodille, *L'état des lieux en sciences sociales* (1993) și *Culture et politique* (1994) la editura l'Harmattan, evaluare a stării științelor sociale românești din primii ani ai tranziției.

de a fi inițiat această Școală în parteneriat cu Universitatea din București și cu Academia Română. Alegerea Bucureștiului, în condițiile în care se deschideau atunci universități anglofone precum Central Europe University și institute de excelență în științele sociale, precum Collegium Budapest ori New Europe College, constituia o alternativă deopotrivă geografic și lingvistic. Apariția doctoratelor în dublă tutelă a oferit o șansă de integrare academică europeană rapidă mai multor generații de studenți, români și bulgari în primul rând, dar și moldoveni etc. (8 naționalități figurau printre membrii școlii). Seminariile organizate la București în cadrul Școlii doctorale, posibilitatea de a invita profesori de la EHESS, dar și din alte universități franceze sau din lumea francfonă, pentru a ține conferințe în România și de a participa la dezbateri cu colegi români, spre profitul prioritar al studenților. Chiar dacă această experiență nu a fost lipsită de decepții, mai ales în ce privește transformarea atelierelor în conferințe și tendința lor către „reproducerea excelenței”, observată în ultimii ani în cadrul seminariilor Școlii, principala operă a acestor ani de strădanii pe care-i rezumă cartea de față este în continuare viabilă.

Perseverență și discretă, devotată și pasionată, Rose-Marie Lagrave va rămâne în memoria colectivă a acestor locuri pentru știința cu care a contribuit la transformarea unui *no man's land* ce separase ani mulți lumea europeană într-un spațiu de comunicare, de circulație fluidă și de cunoaștere.